

Бележки:

- 1) [Методи Вишанов Кърпачев](#) роден 1921 г. в с. Елешница, Разложко, Пиринска Македония и починал 1999 г. във Велинград е български революционер, член на революционната група „Македонски орли“. През Втората световна война като български военен заминава за освободена Македония, където се включва в дейността на българската паравоенна организация „Охрана“. След войната се прибира в България и се установява във Велинград, където след промените от 1989 г. членува във ВМРО – СМД. Оставя неиздадени спомени.
- 2) Част от неиздадените спомени на Матоди Кърпачев са публикувани през 1994 година в списание „Македонски преглед“, а друга част са публикувани в [сайта на село Елешница](#) от където и съставяме този pdf файл.



Спомени на Методи Вишанов Кърпачев – Родом от село Елешница, Разложко

Детство

По актовата книга на общината в село Елешница, родното ми село, роден съм на 24 май 1921 година. Майка ми казваше, че съм дошъл на белия свет тогава, когато учениците са се връщали от последния учебен ден за годината, след свършване на тържествата.

Семейството, в което съм роден, беше типично на селяни балканджии. Баща ми бе природно издигнат човек, като по-голямата част от живота си е прекарал на Матандере, всред дивата и девствена природа за онова време в Западните Родопи. Беше със средна пълнота, висок, възрус, със силно изразено волево лице. Имаше един брат - Иван, и четири сестри: Йордана, Елена, Анастасия и Мария. Дядо ми Божил, който по време на така наречената Руньова афера през

1902 г. е бил арестуван от турците и жестоко бит в училището (школата), както съм запомнил от баба ми. Бит е, за да даде пушка, а такава не е имал и брат му Костадин закупил от некой българомохамеданин, предали я на властта и дядо ми бил освободен. Вследствие на побоя след три-четири години се поминал от пневмония като оставил шест деца сираци, като най-малката, тета Мария, била на три седмици.

Според баща ми, дядо ми бил голем гендраджия. Бил винаги спретнато облечен, с часовник, окачен на кюстек, който баща ми пазеше, макар и развален, като скъпа реликва - единствен спомен, останал от него, който да напомня за баща му. Не само в Елешница, но и по околните села му се носела славата като единствен майстор по безболезнено кастриране на всички видове животни. Когато баща ми навършил десет годишна възраст, започнал и него да води и да му предава занаята.

Дядо ми бил син на пралядо ми Паскал, който имал четирима синове и една дъщеря. След Берлинския конгрес напуснал Елешница и се заселил в Банско. Там си купил дарак и воденица и оженил най-малкия си син Иван за Русана Хаджиурскова, като с това целел да завърже родство с банскалии. Но нещо не се харесал на некой в града. Завидели му и една нощ му запалили воденицата и дарака. Натоварил покъщнината на трите кобили, които имал и се върнал обратно в Елешница, по-право на Матандере. Развъдил много овце, кози и говеда. Но дошли разбойници и посред бел ден му задигнали всички говеда. Прекарали ги през границата с България и ги продали на касапите в Пловдив. Не се минало много време след това, харамии задигнали малкия му син Костадин като казали каква сума от жълтици да отнесе на "Белите брегове на Сютка", за да го освободат. В чудо се видел пралядо ми. Сумата била доста голема и от где да я събере. Но щастието му се усмихнало. Дядо Костадин, веднаж, като заспали харамииите, лекичко се отвързал и им избегал и право на Матандере се намерил. Но това нещо вече накарало прадедо ми да помисли втори път да се изсел. Сега вече се заселил в село Лъджене. Отворил си бозаджийница. Тук, в "свободна България", както обичал да казва, вече нямало кой да го напада и ограбва. След това се преселил в село Чепино, пак бозаджия. Построил си къща, която и до днес стои и е годна за обитаване. Умира през 1906 година.

А неговия баща - дядо Цветко, е бил брат на Иван Крапачев, който повече от четиридесет години е бил кмет на село Елешница. Три пъти се бил разписвал в златната книга (кютука) в султанския дворец в Цариград. Спасил Елешница от опожаряване през 1876 г., когато ордите на Барутанлията влезли в Елешница и тя била готова да последва съдбата на Батак. Дядо Цветко е бил първият елешничанин, който е разчистил днешните ливади на Горно Матандере. До тогава всичко е било девствени гори, където дълго време след напускането на юруците не е имало живот. Бил е подпомаган от брат си Иван, като му помагал с пари да си купи волове, крави и друг добитък.

Майката на баща ми - баба Тона (Стойна). Помина се през м. септември 1927 г. от пневмония. Запомнил съм я като висока, стройна и умна баба, добра домакиня. В семейството ни нейната дума на две не ставаше. Каквото тя кажеше, това правеха родителите ми. Запомних и това, че след смъртта ѝ, майка ми много пъти, като си работеше нещо около огнището, и то дълги години от смъртта ѝ, да заплаче и да скърби за загубата на свекърва си, макар нейната майка ди си беше жива. Целият ред в къщи ни бе такъв, какъвто го бе въвела баба ми. Той остана до края в нашто семейство. Баба ми беше дъщеря на прабаба ми Елена и прадядо ми Иван Дивизиеви, видни за времето си в Елешница.

Баба ми, макар и вдовица с много деца, благодарение на твърдостта и правилното ѝ разбиране за живота, така е въртела къщата, че не е допуснала децата ѝ да ходат чираци и слугини по чужди хора.

Първото дете, което се родило в семейството ни, е било Никола, но на шест седмици майка ми, като го кърмела, го удушила на гърдата си. След това е родила братята ми Георги, Тодор, Божил, Методи и най-малкия - Васил.

Майка ми беше неграмотна, но много будна и паметлива. Ако можеше да чете и пише, то след години като ни пишеше писмо, сигурно нямаше да можем да ѝ отговорим на мислите, които ще ни пишеше. Нямаше нещо да не може да върши от къщната работа и навън по къра. Но най-големо ѝ беше безстрашието и куража в начинанието на всека работа. Родила шест деца и сега се чуда от где намираше толкова, физическа сила да смогва, с толкова много работа, да отдели и за нас през зимните вечери време, да ни разправя приказки и гатанки. От где толкова много ги знаеше, само тя можеше да си каже. Колко много само ѝ дължа за всички в живота на милата ми майка. Тя бе образец на верна съпруга, стопанка и строга майка. Беше висока, пълна, но жизнена и много подвижна. Нейният баща - Кръстю Ладин, който след като Иван Кърпачев се поминал, станал на негово място кмет и кметувал повече от двадесет години, бил бакалин с много голема челяд. Като кмет на селото често се налагало да общува с юзбашията на аскера, който тогава е бил на гарнизон в селото, като гранично такова. А войводата Георги Скрижевски, при пребиваването му с четата си в Елешница, най-сигурен се е чувствал в къщата на дедо ми. В това семейство, според майка ми, всички са били посветени в тайната на организацията - от най-големия до най-малкия. Веднаж в тех се бил настанил Скрижевски с момчетата си и, когато вече се готвели да си заминат вечерта по тъмно от селото, на мръкване дошъл свързката на юзбашията да търси за нещо дедо ми да отиде до конака. Но той не повикал от портата, а направо се качил горе и отворил вратата и то тая, в която се били разположили четниците. Уплашил се и отведнаж хукнал да бяга, като през глава стигнал на улицата. Всички настръхнали и започнали да чакат момента, когато четата и къщата ще бъдат нападнати и живи изгорени, ако не се предадат. Но същия не обадил нищо на началника си, а му казал, че кмета (коджабашията) го няма вкъщи. Така този човек от Анадола

извършил най-благородното нещо, което можел човек да направи. След време казвал на дядо ми: “Кръце (Кръстю), дожалe ми за децата ти. Немаше да прежала да гледам как огъня изгаря децата и къщата ти. Немаше да е по силите ми да го понеса.” Този турски аскерин от Анадола майка ми много често го споменаваше до края на живота си с особено уважение и почит и го имаше като ангел-спасител на техното семейство. Преди да го вземат войник, бил женен и оставил едно момче, син на една година. И от тогава вече десет години откак е бил взет за войник не е виждал сина си, но пристигнало писмо от жена му, че на единадесет години било умрело и то вече сега, когато наближавало да се уволни от войската. Горкият човек, където и да ходел, каквото и да правел, все плачел. Вземал вуйчо ми Илия, който бил на неговата възраст, милвал го, прегръщал го, целувал го, но какво можел да направи, като наредбите в тази империя били такива.

Майка ми имаше двама братя - Илия и Никола, и четири живи сестри - Кева, Вела, Рада и Йордана. Дедо ми е убит през 1910 г., така че и от този род семейството им останали сираци. Така че, като бех дете, немах дедо да се радвам на такъв.

Баща ми много рядко се сещаше за нас. Той винаги беше зает с работа. Ту с воловете да оре, да сее, да коси и какви ли не още кърски работи, а и животните, та все немаше време за нас. Но когато се видеше поне за малко свободен, започваше да ни разправя анекдоти, свързани със самия живот. Постоянно ни напомняше за пестеливост и за неразточителство. Разправяше ни как некой си с един заешки крак седем пъти го слагал да ври в попарата, за да се облажи и да стане по-вкусна. А когато некой от нас се опиташе да го излъже или нещо да преувеличи, той веднага ни напомняше за циганина, който като се прибирал в село и видел на мегдана хора, им казал, че видел триста мечки на един бор, но как насъбралите се започнали да му казват “посмали, Манго” и той намалел мечките и как те все му казвали “посмали, Манго” и накрая намалил мечките на една, но те все продължавали да го карат да намаля, докато най-накрая казал: “Абе, видех нещо на един бор, па какво беше, хич не видех.” Много обичаше да ни разправя да си отваряме очите на четири, когато сме с говедата или овцете, затова, защото не знаем от где може да изскочи вълк. Винаги да сме нащрек. И как една вечер седем души овчари ядели попара с една лъжица, като си я подавали от ръка на ръка. На всички устите били пълни със залци и чакали лъжицата. Точно по това време изскочил вълк и нападнал стадото. Но нали устите им били пълни със залци, то никой не могъл да извика и да изплаши вълка, за да остави взетата овца. Всеки гледал да не го подмине лъжицата.

Разправяше ни за некакво ханъмче, което никога не било излизало от колибата им, където живеели. Но веднъж баща му го завел в Елешница. Било неделя. Целото село се било събрало на реката, младите играели хора, а старите си приказвали по-настрана. То гледало, гледало и се чудело на хорото - какво

може да е това нещо. Като се прибрало вкъщи, започнало да разправя на близките си, като не знаело да им обясни, че младите играели на хора, то им казало, че правели “егрек” - кошара за стока, а варосаната камбанария на черквата била намазана с извара.

А когато нещо не му свършихме така, както той го искаше, започваше да ни разправя как некой богат мохамеданин завел детето си в Банско на пазар. Пазарували що пазарували и, преди да си тръгнат обратно, детето му видело на улицата малко шарено прасенце. Детето много го харесало и започнало да моли баща му да му купи прасенцето. Какво ли не го увещавал бащата, чу това е мръсно и лошо животно, детето все се тръшкало и все настоявало да му купи прасенцето. Бащата в чудо се видел. Изгубил чувство за равновесие, засрамен от хората, които го гледали, казал троснато на детето си: “С дете на пазар да идеш, та хубаво да видиш.”

Живота, който беше живел като сирак, беше дал отпечатък на характера му. Редко го виждахме да е весел и засмен. Много хубаво свиреше на кавал, но много рядко. Обичаше да свири песента:

Ой ле овцо, вакла овцо.

Защо ли блееш, мари, вакла овцо?

Дали сено не си яла,
или вода не си пила?

Свиреше я с любов. В тази песен той виждаше себе си. Той бе свързан с овцете. За него те беха живота му. Без овце той не можеше да живее. Той беше отрасъл с овцете и не знам какво би правил, ако овцете на некой друг овчар в селото или по Матандере беха по-хубави от наште. Той и в сънът си беше овчар и нощно време ще стане и ще обиколи егрека, за да види как спят овцете и как преживат.

Детството си до седем годишна възраст прекарах на Матандере, с много малки изключения. Намира се на три-четири часа път на изток от селото, в Родопите. Местност, която по красота и прелест едва ли има втора в тази планина. Това чудно и приказно място го запомних от детските си години с девствените си гори в Чучуковото, Йозоланското, Кокалското и Дибокото дерета, а също и Йозоланската усойка. Това беха места с високи борови гори, прави като свеци и от никой злосторник и брадва не обезпокоявани. Клоните им беха само по върховете. Олюлявани от годините и ветровете, проскръцваха и даваха горско бучене, което в повечето случаи беше зловещо и страшно. Това беха местата слабо засегнати от пожарите. Докато по Малтепе, Каратепе и Ювечоланската усойка беха почти унищожени от пожарите. Дърветата при падането им на земята така се беха кръстосали, че на повечето места беше невъзможно да се премине през тях. От гниенето им, което заместваше оборския тор, растеше буйна и висока трева, в която можеше да се засени и най-големото говедо.

Ðàñòàðà

боровинки - черни и червени, малини, диви ягоди (звъници) и много други горски плодове, но дивите ягоди беха венец на всичко и красеха планината докато зрееха с червенината си. Къпините растеха в пресойката на Каратепе, паприците над Тузлата, Сатевото дърво, деренчето над нашта воденица. А в двете реки, които се събираха при нас в една река, само каква бистра и чиста вода течеше! Какъвто и пороеен дъжд да валеше, водата все си оставаше бистра, не прииждаше мътна. Над което и да надзърнехме място, особено в завирените, то веднага се журваха цели ята риба пастърва в леговищата си. Толкова риба пастърва след това съм виждал само в рибарници. Особено красиво и приятно беше към залез слънце да слушаш рева на сърните майки, които по това време и по този начин търсеха малките си рожби. Често пъти ми се е случвало говедата, които пасех (40-50 глави) да се объркат с група сърни и едни други взаимно да се плашат, докато сърните на силни скокове, като по-диви, успяха да избегат от говедата. Това ми се е случвало на връх Каратепе, Чучуковото дърво, на Преслабо, на Тричковата нива и на други места. В района, като се почне от Атипов чучер, през Малтепе, Траханица до Лапицата, прекарвах летните ваканции като пастир на говеда и по-малко на овце. От 1926 г., като навърших пет години, съм започнал да ходя с говеда или овце, та чак до 1935 г. След това бях овчар през 1945/1946 г. през зимата, като на 19-ти срещу 20-ти януарий падна толкова дебел сняг, че затвори за около месец и половина пътя за Елешница. Тогава не разполагахме с днешните средства за информация като радио и телевизия. За времето гадаехме по летенето на птиците, които летеха високо и грачеха, по бистротата на небето, по яркостта на звездите, по бученето на реката и гората и по луната. Целото това място беше пусто и диво. Бяхме двама-трима говедари и толкова овчари, но баща ми не даваше да се събираме заедно, защото ставали много говеда и не можели да пасат спокойно. А колко много само желяехме поне за минутка да се събереме заедно и се понаприказваме. Облациявах децата в Елешница, които по време на летната ваканция също пасеха крави и волове, макар и в по-малки количества, но бяха по няколко деца заедно. Колко щастливи бяха тези деца, дните им минаваха в игри, закачки, сбивания, плачни и смехурии. Можех да общувам само със самата природа, с говедата и с вековните борове. Ходех бос, неумит, а понякога и с изпокъсани дрехи. Живот, който абсолютно по нищо не може да се сравни с днешния. Няма нито една допирна точка за сравнение. Липсата на каквито и да било хора за общуване ме караше да си припомням всичко, което съм учил в училище, за да ми мине дена, на глас го преразказвах на самите говеда, като се стараех да не пропусна нещо от уроците по всички разказни предмети. Това ставаше всеки ден и то по няколко пъти и сега, вече към седемдесет годишен, го помна така, както сме го учили като деца.

Така бях свикнал да съм сам в гората, че когато през 1934 се наложи да пасем говедата по Седруле, на открито по ливадите, то чувствах се нещо като незащитен и като че ли съм под наблюдение. В самата гора бях сигурен, че

нямада ме види горския надзирател, когато пасех говедата в забранено място за паша. Горските, които минаваха през Матандере по един-два пъти през месеца, бяха най-важните и най-страшните за нас. Само от тях ни беше страх, особено ако ни хванеха по забранено. Това случеше ли се, требваше доста рушвет да му се даде. Това нещо никога не го допуснах с мене.

Освен сърните, на които винаги се любувах в Матандере, из гората имаше всички видове диви животни, които се срещат из планините на България. Вълците през есента се събираха на големи глутници (перустий).

Сърните също се събираха на големи групи и така се занимаваха под некоя дива ела, като така ставаха лесна плячка на вълците при големи снегове, като ги унищожаваша поголовно. Лисиците нападаха зайците, които им бяха главната храна през зимата. През тези години ловджии по Мтандере не идваха поради отдалечеността от Елешница. Така самата природа сама регулираше равновесието на животинския свят в този земен кът. В усойката срещу къщата ни, по Мурата, по Калъчица и Разпадето имаше много диви кокошки и глухари. Мечките се срещаха по- наредко от Тузлата до Атипов чучер.

За мен най-страшно беше при гръмотевици при дъждовно време и то ако съм с говедата или овцете по Кокалето и околностите му. Затова бях предупреден от баща ми, щом започне да се заоблачава, веднага да разкарам животните оттам, колкото се може по-надалече. Страхът от това да не падне гръм и да ме порази заедно с говедата беше много голем.

Името си “Кокалето” по предание на баща ми беше, че някога некой овчар юрук, завалело дъжд и той се подслонил под некой голям бор със стадото и кучетата. Паднал гръм и всичко, ведно с овчара, погинало. Така след време започнали да се белеят само куп кости (кокале) и оттам получило това място името си. Преди това не е известно как се е наричало това място. Местото на запад от Кокалето се наричаше “Иозолан”. Тук юруците летно време изкарвали шилетата да нощуват, което място било много подходящо за това.

Друго място, свързано с живота на овчарите юруци е “Ювечоолан”. Баща ми разправяше как една есен, преди да заминат за Беломорието на кашла със стадата си, им се изгубил овена водач (ювеча). Къде ли не го търсили, но напразно. Обърнали целото място, навсекъде разпитвали, но ювеча не намерили. Заминали юруците със стадата си на юг без него, много озадачени от безследното му изчезване.

На пролетта, когато отново се завърнали по тези места от Беломорието, каква била радостта им от това, че водачът на стадата ги посрещнал жив и здрав. Оцелел, като презимувал сам в снега и студа напълно невредим. Радвали се овчарите и отпърво не можели да поверват, че това е техния овен-водач на

стадата и местото, където го намерили, го нарекли “Ювечоолан”.

Тузлата също била наименована от юруците. Там скарвали стадата да им слагат сол с трици (кърмилко). Така тези овчари-юруците по тези места дали новите - турски - наименования на местностите по Матандере, които през моето детство не бяха заменени с български. В Елешница също са живели юруци, затова нашата махала - улица - се наричаше Юруквата махала.

Друго наименование, останало от тях, но вече по посока като се върви към селото е “Капията”. Стихийен пожар покосил девствените гори по това място. След пожара дърветата, които били обгорели и в последствие изсъхнали, така били изпадали на земята, че било невъзможно да се премине през това място за Кълнико и Седруле. Наложило се цялото село да излезне с брадви да направи просека - път да се минава. Но на едно място след Ковачеви дерета били направили нещо като порта, за да не могат избегалите говеда от селския говедар да се връщат обратно в селото. За да се минело, требвало да се разгради и след това пак да се загради. Така било дадено на това място името “Капията”. Всички останали места си носеха чисто български имена.

Интересна местност бяха “Лисичите дупки”, които се намираха над реката под “Лисково блато”. Целата местност между двете дерета, които се спускаха от “Лисково блато” беше осеяна с лисичи дупки. Нещо като развъдник на лисици. През което и да е време на годината да се минеше от тук, се виждаха оглозгани кости, клави и кожи на зайци. Имаше предание, че посред нощ всички лисици - големи и малки, напускали леговищата си и излизали навън да играят хоро по месечина. Това бе глухо и затънтено място, което те бяха избрали за обитаване.

По хралупите на стари и загниващи отвътре борове, по които кълвачите бяха пробили дупки, мътеха яйцата си сивите гълъби, а по други хралупи дивите пчели свъртаха своите пчелни семейства. Но най-много врява дигаха малките на кълвачите. Още отдалече се чуваше техния писук, по който се ориентираха родителите им за по-лесно намиране на хралупата. Какво ли нямаше по това време в горите на Матандере” Гори, диви животни, горски плодове и трева, или всичко онова, което беше необходимо за един суров живот, откъснат от останалия свет. Раждаше се ръж, ечемик, овес, картофи, цвекло, а фасул ставаше само зелен и то не всека година. Но най-много ставаше трева по деретата и имаше много добитък. Откъснат от света, глух и див, суров и еднообразен беше тогава животът в Матандере. На където и да се обърнеш, все гори и все гори и какви ли не животни в тях.

През пролетта на 1927 г. за първи път баба ми Тона ме заведе на четвъртия ден на Великден на събор на Света Варвара. Що тъпани и зурли, що народ, що чудо. За първи път виждах такова гъмжило от народ и такова големо хоро от нашата страна на Св. Варвара и от десната страна, откъм Баненското и Банското

сборище. Но най-важното бе, че присъстваше военна музика с отделение войска. Крышни хора, хора пъстри и красиви са се запаметили в мене и толкова големо хоро след това не съм виждал.

Точно по обеду на войниците започнаха да ядат печено месо с бял хляб и погледите на много деца се устремиха към техното ядене. Баба ми се помоли на отговорника и той даде малко печено и бял хляб. Повече се зарадвах на белия хляб. Такова нещо за първи път вкусвах и като се прибрахме и разказахме въкъщи, то братята ми ме облазяваха за “симида”, както казвахме на белия хляб.

Преди да тръгна на училище като редовен ученик, в Елешница ме водеха към края на месец декември. Прекарвахме Коледните празници, от които за нас децата най-забележителен беше Василевден (сурова), който се празнуваше на 14-ти януарий. Този ден беше празник над празниците за нас децата в Елешница.

На него всеко дете, момче или момиче, рано през нощта излизаха да суровакат, което до разсъмване приключваше. Отчитяхме парите на майките си, а те ни даваха по един-два лева, които можехме свободно да харчим. Най-напред си купехме бонбони или карамели, или захар на бучки, след това на които оставаше още по един лев, си купуваха и шоколад. Всички деца, без изключение, само като пипнеха тези блаженства в ръцете си, веднага бързаха да вкусат от тях. Бехме най-щастливите деца на света. Ние буквално бехме гладни за сладко, а сега имаме възможност да хапнем и почувстваме сладостта им. Та ние винаги в разговорите си или в игра, на училище и всекъде другаде мечтаехме за сладки работи и то много, много сладки да имаме.

Към девет часа започваше така нареченото “грабене”. Всички деца с торбички през рамо се събираха по махали, като за горната махала “грабенето” започваше от реката на “Юруковата махала” - нашта, и свършваше в края на “Палевото дере”. Влизахме в двора на всека къща със силни викове “да се родии”. Стопанката на къщата посрещаше децата с пълна крина (шиник) с малки колачета (хлебчета) или пък орехи, като преди да започне да раздава, хвърляше по няколко шепи ръж, а ние всички в хор викахме силно “да се родии”. Така започвахме да се надпредварваме кой по-напред да получи колаче или орех и да тича към следващата къща, докато не се обходеше и последната. Много се радвахме на тази къща, където даваха орехи.

Този ден беше истински празник и радост за децата в Елешница. Във всеко семейство децата отправяха благопожелания за весела и щастлива година. Да е спорна и здрава до другата година. Само тогава, на този ден децата в село можеха да си купат бонбони или шоколад. През другото време на годината родителите ни не ни даваха пари за такива неща.

Много трепети предизвикваха в детските ни души чудните звуци на “Чинкалетата”. Това бе специфичен само за Елешница обряд, който от где и кога

се е появил, никой не можеше да каже. Имаше предание, че са донесени от изгорел манастир някъде към село Брезница или Корница.